

GRAD KOPRIVNICA I NJEGOVI LJUDI U VRIJEME VELIKE SVJETSKE GOSPODARSKE KRIZE

TOWN OF KOPRIVNICA AND ITS PEOPLE DURING THE WORLD'S GREAT DEPRESSION

Mira Kolar

Sveučilišna profesorica u mirovini
Draškovićeva 23, Zagreb
mira.kolar@zg.htnet.hr

Primljeno/Received: 15. 2. 2007.

Prihvaćeno/Accepted: 11. 6. 2007.

Rad ima dvije pozitivne recenzije

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

UDK/UDC 341.748.061 (497.5-35)

SAŽETAK

Koprivnica je u vrijeme velike svjetske krize bila grad bez konflikata u kojoj je građanska uprava kojoj su na čelu bili dr. Vladimir Malančec kao gradonačelnik i dr. Branko Švarc kao podnačelnik vodili gradske poslove, komunalnu politiku i kontrolirali društveni život. Bili su oni domaći sinovi. Prvi kao odvjetak obitelji koja je simpatizirala s hrvatsko-srpsko koalicijom a drugi kao Židov vodili su grad dobrim putem i znali su voditi takvu politiku prema Beogradu da je Beograd Koprivnici više davao nego što je dobivao, iako je to kod nekih domaćih ljudi objašnjavano kao izdajom hrvatskih interesa i kompromis sa velikosrbima. No bio je to spas za Koprivnicu. Godinama se Koprivnica nalazila uvijek na krajnjem rubu neke administrativne cjeline (županije ili oblasti). Sada je po prvi put unutar Savske banovine imala položaj važnog mjesta na granici prema Mađarskoj, koje je trebalo osuvremeniti i osposobiti za njegove zadaće, zaustaviti negativne tendencije i ostvariti miran život. To je i uspjelo ostvariti uz pomoć stanovnika grada ali i dozvoljavanjem umjerenog rada opoziciji, tj. članovima Hrvatske stranke i pravaških krugova. Kvalitetnom politikom i dobrom diplomacijom Koprivnica je sačuvala sebe i bila je svoja.

Ključne riječi: Koprivnica, velika svjetska gospodarska kriza, gradska uprava

Key words: Koprivnica, the Great Depression, town administration

Moto: “Celog sveta
prestonica
bila za me
Koprivnica!”

(Pajo Kanižaj, *Žufka, slatka Podravina*)

UVOD

Francuski filozof Jean Paul Sartre je rekao “*Politika ne mora biti poštena, povijest mora*”. Stoga je zadatak povjesničara i teži nego političara, jer on mora ako ozbiljno shvaća svoju struku reći istinu. U historiografiji uobičajeno je isticanje da je velika svjetska kriza zahvatila našu

zemlju 1929. i da je posve umrtvila život. Zna se da je ona započela velikim financijskim slomom na Walt Streetu u jesen 1929. godine i da je uzrokovala masu samoubojstava. Mnogi ljudi koji su potpuno osiromašili u nekoliko dana odlučivali se radije na smrt nego na život u siromaštvu. Smatra se da je umrtvila privredu u cijelom svijetu pa i naš gospodarski život od 1929 do 1934. No to baš nije tako. Velika svjetska kriza je izbila u našoj zemlji tek u jesen 1931., i nije jednako zahvatila sve krajeve i sva zanimanja, ali nije imala svugdje isti intenzitet. Zlo je bilo u tome što je ona istovremena s diktaturom kralja Aleksandra, na koju se kralj odlučio u siječnju 1929. nakon što je državi zbog gotovo predrevolucionarnog stanja u jesen 1928. koja je nastala zbog smrti Stjepana Radića i Đure Basaričeka zaprijetio raspad. Kralj više gotovo nije imao sugovornika među građanskim strankama, a osobito ne među članovima Seljačko-demokratske koalicije. Preko noći nakon proglašenja diktature bilo je zabranjeno nacionalno ime, nacionalni simboli, nacionalni tisak a da bi se to moglo sprovesti pojačan je policijski aparat i ukinuti sve manifestacije demokratskog života kao na primjer javne skupštine i slobodni tisak.

Kriza se je i kod nas osjetila najviše u velikim industrijskim gradovima, dok je u mjestima koja su bila organizirana tako da se građanstvo dobrim dijelom bavilo i poljoprivredom ona imala mnogo slabiji zamah. Neke grane nisu uopće bile pogođene krizom kao na pr. tekstilna industrija i uz njih vezani krojački obrt. Kriza je u Americi dosegla svoju kulminaciju 1931 godine, a kod nas se ona u jesen 1931. tek pojavljuje pojavljuje i jačanjem ima svoj vrhunac u jesen 1932. kada su istrošene sve novčane rezerve u građevinarstvu. Svakako je zanimljivo da je izbijanje krize u Kraljevini Jugoslaviji istovremeno s vraćanjem ustava, makar i oktroiranog, što ju je na jedan način politički ublažilo jer se u narodu pojavila nada da će se zemlja srediti i da ćemo izbjeći onakve oblike krize kakve su se pojavile u Americi, pri čemu su dnevne jugoslavenske novine preslikavale većinom strašne slike velike svjetske krize koja je drma Sjedinjenim američkim državama.

Postoji još jedan razlog radi čega se kriza u Hrvatskoj nije tako jako osjetila kao drugdje. Naime Hrvatska je već i prije 1929. oslabila vezu sa svjetskim tržištem jer je Beograd nakon što je ojačao i učvrstio svoju vlast činio sve da preuzme izvoz i to uglavnom preko uže Srbije i Vojvodine te se Hrvatska već prilagodila izostanku izvoza. Zatvaranje je Hrvatska osjetila i kroz krizu kredita 1923. koja je kod nas uzrokovala agrarnu krizu te jako oslabila našu vezu sa svjetskim tržištem. To je pogodilo i koprivničke tvornice Danicu i Tvornicu ulja ali one nisu prestale s radom sve do 1937 godine. Preostala privreda se je pak preorijentirala na autrahično preživljavanje što je bilo postignuto velikim naporima svih društvenih slojeva: obrtnika, trgovaca pa i seljaka. Kriza se je ponajviše osjetila u Zagrebu, a i tamo je ublažavana povratom ljudi u njihove rodne krajeve gdje se prikrla u agrarnoj prenaseljenosti. Zagreb tek 1932. poseže za socijalnim mjerama a do tada gradonačelnik dr. Stjepan Srkulj, negira postojanje krize.¹

U Koprivnici se je kriza osjetila u ponešto smanjenoj kupovnoj moći stanovništva zbog toga što su umanjene plaće državnih činovnika za 10 %, i u tome što je zbog krize koja je zahvatila privatno bankarstvo ponovno aktivirana naturalna privreda. No oskudica nije nikada poprimila veće razmjere, zahvaljujući i vrlo mudroj i praktičnoj politici gradskog vodstva, tj. dr. Vlade

¹ M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Nezaposlenost u Hrvatskoj u vremenu velike svjetske krize i javni radovi. Ekohistorija i ekološka historija, Zagreb, 1(2005), br. 1, str.103-116.

Malančeca² i dr. Branka Švarca.³ Ova dvojica bili su dobri duhovi Koprivnice a da su ju voljeli pokazali su što su obadvojica umrli u Koprivnici i što su pokopana na koprivničkom groblju, a dr Malančec je ostavio i svoju kuću Muzeju grada Koprivnice kao primjer građanske kuće na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće što je u Zagrebu učinio samo Miroslav Krleža i slikar Edo Kovačević.

Zarađivalo se malo, ali to je bila karakteristika rada na ovim prostorima već i prije velike svjetske krize. Osim toga ovisilo je o spretnosti lokalnih političara da iskoriste svoje veze u Beogradu te da pribave dozvole za određene građevinske ili komunalne radove, a time se poslužio gradonačelnik Koprivnice dr. Vladimir Malančec, iskoristivši što je Varaždinac dr. Stjepan Srkulj, bivši zajedničar, postao 21. travnja 1932. ministar građevinarstva. Svojim “političkim vezama”, dr. Vladimir Malančec koji je imenovan i za senatora, a da je tu bilo “koječega” pokazuje i što je dr. Vladimir Malančec za života uništio cijelu svoju privatnu arhivu, svako pismo i svaki papir. Velika je to šteta, jer su nam time onemogućena dubinska istraživanja onog što se dešavalo u Koprivnici za vrijeme trajanja dviju generacija obitelji Malančec koji su bili ugledna koprivnička obitelj krajiškog porijekla i jake slavenske orijentacije.⁴ Ostaje nam dakle samo da vidimo rezultate njegove “vješte” politike, rezultate da je pribavljao sredstva za komunalni razvoj Koprivnice, ublažavao učinke policijskog terora u vremenu velike svjetske krize i uopće činio život u Koprivnici snošljivijim nego u drugim gradovima. Živeći na ovim prostorima dugo vremena i još k tome kao pravnici i odvjetnici oni su stekli izvjesno “povijesno iskustvo” te su poslovali posve diplomatski u korist grada. Koprivnica nije za vrijeme velike svjetske krize stradala ni gospodarski ni politički, a svi su pokušaji političke presije neutralizirani od strane Malančeca i njegovih suradnika dr. Branka Švarca, Vinka Vošickog te domaćih ljudi iz redova obrtnika i privrednika koji su surađivali s državom i na taj način ublažavali djelovanje krize, sačuvavši i dobar dio njegove gradske autonomije.

² Dr. Vlado Malančec (Koprivnica, 1898. - 1985). Diplomirao je 1924., a onda se uključio u upravni život Koprivnice, radeći tek kasnije kao odvjetnik. Bio je simpatizer Pučke seljačke stranke i Hrvatske seljake stranke Stjepana Radića, a za vrijeme krize opredjeljuje se za radikale smatrajući da oni mogu spriječiti razarujuće stranačke borbe koje su uništavale zemlju poboljšanjem gospodarskog života u zemlji.

Tko je točno bio dr. Vlado Malančec teško je reći. Bio je u svakom slučaju svjetski čovjek koji je dobio odlično obrazovanje i koji je mogao zastupati Koprivnicu u beogradskom Senatu gdje je stvorio niz veza. Otac Matija Malančec mu je bio vrlo ugledni odvjetnik, gradonačelnik i pristaša hrvatsko-srpske koalicije, a brat Fedor mu je bio poznati slikar koji nam je ostavio nekoliko vrlo lijepih likovnih slika stare Koprivnice, dok mu je sestra bila pijanistica školovana u Parizu. Pod kraj života redovito je svaki dan išao na misu k franjevcima, zahvaljujući na taj način što je 1941. uspio izvući iz logora Danica i spasiti glavu. Bio je svakako odlični predstavnik elitnog dijela Koprivnice, ali onog koji je u sobi imao u sebi nešto od tvrdoglave krajiške tradicije. A kako je ta obitelj živjela i kako je gledala na život u vremenu od 1902. pa do 1985. najbolje pokazuje kuća koju je dr. Malančec poklonio gradu Koprivnici. s cjelokupnim inventarom. (Dražanka Jalšić-Ernečić, Muzejska zbirka dr. Vladimir Malančec, Podravski zbornik, 28, Koprivnica 2002., 66 - 88).

³ Dr. Branko Švarc, sin trgovca odijelima, (Koprivnica, 1894- Koprivnica, 1972)., studirao je u Pragu i Zagrebu. i bio je aktivan član Kluba akademičara i kasnije član brojnih koprivničkih društava a osobito HPD “Podravac.” Oženio se Marijom Brozović te je na taj način postigao šogor uglednog povjesničara veterine dr. Leandera Brozovića koji je osnovao i Muzej grada Koprivnice očuvavši i gotovo kompletnu zbirku sakralnih židovskih predmeta iz Tempa. Iako je zbog sudjelovanja u Partizanima gdje je jedva preživio tifus imao ugledni položaj suca u Varaždinu nije nikada napuštao Koprivnicu i tu je proveo i svoje umirovljeničke dane. (Krešimir ŠVARC, „Židovi u kulturnom i društvenom životu Koprivnice 1929.-1941., Podravski zbornik, 28, Koprivnica 2002., 222-228; Isti, Sjećanje na Branka Švarca, Podravski zbornik, 30, 2004, 201-229; Isti, Štikleci iz stare Koprivnice, Koprivnica 1996, 57 i d.; M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Novi prilozi za židovski biografski leksikon, Novi Omanut, Zagreb, 2000., br. 42-43, str. 19.)

⁴ Vjerojatno je takvu odluku donio dr. V. Malančec na osnovu iskustva stečenog na početku Drugog svjetskog rata kada je jedva iznio živu glavu.

Zanimljivo je da je komunistička historiografija jednostavno bez ikakvog preispitivanja preuzela svjetsko gledište o velikoj svjetskoj krizi ne uočavajući specifičnosti koje su nastale na pojedinim područjima. Ovakvo gledište preuzela je i Hrvatska seljačka stranka stavljajući na prvo mjesto svoje povijesti politički teror nad njezinim ljudima, a nije povelu računa o cijelosti gospodarskog razvoja. Sve je to dovelo do zaključka o crnom vremenu velike svjetske krize koja je postala i sinonim za diktaturu, iako to treba razlikovati. To su dva procesa i dvije posve različite stvari koje ne bi trebalo povezivati. Zbog cenzure tiska ova kretanja nisu baš jako vidljiva ni jasna, pa treba dosta povijesnog iskustva i poznavanja na lokalnoj, regionalnoj, državnoj i svjetskoj razini da se prepoznaju osobitosti i da se ustanovi prava istina. Politički su najviše stradali na koprivničkom području pravaši i Kraljić, dok je Hrvatska seljačka stranka bila šticeana od Malančeca.⁵

Kako se je kriza osjetila u Koprivnici i kakve su bile posljedice njenog povezivanja s političkom represijom ali i kako je to ublažavano može se promatrati na pojedinim segmentima rasčlanjenog života.

STANOVNIŠTVO

Do 1931. broj stanovnika Koprivnice porastao je na 7934 stanovnika što je bilo više nego ikada ranije.⁶ Sastav stanovništva Koprivnice izdvaja Koprivnicu od drugih susjednih gradova. U njemu su gotovo ravnopravno zastupane tri grupe. Prvo seljačko stanovništvo koje je postalo građansko stapanjem predgrađa s gradom. Ovo je stanovništvo starosjedilačko koje je uspješno obranilo gradske slobode od presizanja krajiških kapetana i koje smatra da ima pravo da utječe na razvoj ovog grada.

Na drugom mjestu su obrtnici i proizvodno stanovništvo. U njemu su gotovo u ravnoteži oni koji žive od obrta i industrije. G. 1910. u tim djelatnostima radi 26 posto stanovništva, a isto toliko i 1931., dok je 1921. taj postotak iznosio svega 21 posto što ukazuje da je učešće ovog stanovništva poraslo, a to je svakako pozitivno. I izvještaj Zanatske komore iz 1932. pokazuje da se broj obrtnika u Koprivnici nije smanjio tijekom krize, već čak uvećao jer oni koji su ostali bez posla u Zagrebu vratili su se u Koprivnicu i tu otvorili male radnje preko kojih su preživljavali i čekali bolja vremena.

Na trećem mjestu su oni koji rade u državnoj službi, a to su uglavnom došljaci iz raznih krajeva zemlje. Oni nisu jedinstvena intelektualna grupa i imaju različite interese.

Zbog svog položaja na glavnoj pruzi sa srednjom Europom i poslije 1918. godine Koprivnica dobiva ulog pograničnog grada i u njemu se smještavaju brojne pogranične službe, žandari, carinici i određen broj vojnika. Pod utiskom pisanja tiska svi se koprivički poslodavci ponašaju krajnje štedljivo. Oni racionaliziraju svoje poslovanje, a ako mogu i otpuštaju višak radnika, ostavljajući samo najizdržljivije, najsnažnije i najmlađe. Zbog štednje je Središnji zavod za osiguranje radnika smanjio broj svojih okružnih blagajni u Hrvatskoj, pa je za Koprivnicu blagajna bila u Bjelovaru, a ukinuta je ranija blagajna u Križevcima. Zbog štednje i državna Inspekcija rada koja je trebala kontrolirati radne odnose u tvornicama i obrtničkim radnjama ne obavlja svoj posao kako treba i oživljavaju ponovno neki elementi iz vremena prvobitne akumulacije kada je vlast poslodavca nad radnikom bila svemoćna. Iz straga pred gubitkom mjesta radnici pristaju na smanjivanje zarada, jer je i smanjena zarada zbog smanjivanja cijena poljoprivrednih proizvoda

⁵ M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Radićevi podravski pomagači na putu traženja pomoći u Europi 1923. godine, Podravina, Vol. III, br. 6. Koprivnica 2004., str. 13.

⁶ Mirela SLUKAN-ALTIĆ, Povijesni atlas gradova. III. svezak: Koprivnica, Zagreb 2003., 129.

u vremenu kriza bila je dovoljna za život ne samo pojedinca već i obitelji.⁷ Zaslužba se u razdoblju gospodarske krize smanjila za 40 %, pa je sniženje zarada zahvatilo i državne činovnike za 10 %, a smanjile su se i socijalne pomoći. No nitko se nije bunio strahujući od gubitka svake zarade i mogućnosti da se prilike još i pogoršaju kako je to u svijetu.

Koprivnica je zahvaljujući svom 650 postojanju kao kraljevski grad razvijala tri segmenta svoje politike: obrtništvo i trgovinu, koji su do 1872. povezani uglavnom kroz cehove i kroz politiku svog gradskog vodstva koje je očuvalo ovaj grad u burama i olujama kroz stoljeća postojanja. Stoga treba krenuti od politike grada kao najvažnije i primarne koja je pratila sva zbivanja u gradu, a onda treba svratiti pažnju na druge segmente života grada, tj. stanja obrta i trgovine, politiku države prema Koprivnici itd. s time da se ne možemo vraćati u raniju povijest jer zato nam treba mnogo, mnogo stranica kako to pokazuju istraživanja mr. Hrvoja Petrića⁸ i drugih povjesničara Koprivnice.

GRADSKA UPRAVA, GRADSKO ZASTUPSTVO I KOMUNALNA PODUZEĆA

Gradska uprava je središte života grada. Ovdje se je fokusirala cjelokupna komunalna ali kroz posredovnu ulogu grada i državna politika. Gradski oci su koristili činjenicu da sve do 1934. kraljevina Jugoslavija nije donijela Zakon o gradovima pa se poslovalo na temelju Zakona o gradovima iz 1895. prema kojemu su gradovi imali dosta velika samoupravna prava, čak i onda kada su potpadali pod županije.

Za razliku od većine drugih gradova Koprivnica nije imala tijekom krize komesara. Imala je gradsko zastupstvo postavljeno iz redova uglednih domaćih ljudi i svojeg gradonačelnika iz redova domaćih ljudi. Time je Koprivnica bila u prednosti pred mnogim drugim gradovima u zemlji, jer komesari su u pravili bili stranci koji su donosile odluke koje nisu bile u interesu grada, kraja, ustanova već su činili štetu gradu ne razumijevajući njegove posebnosti. Koprivnica je uspjela srećom izbjeći takvu sudbinu, iako joj je komesarijat zbog djelovanja ustaša iz Mađarske stalno visio nad glavom poput Damoklova mača, pa je trebalo biti politički mudar da ublažiš reakcije političkog vrha na akcije pravaša i ustaša iz Janka Puzte u Koprivnici i njenoj okolini.

Skupštinari Oblasne skupštine izabrani u Koprivnici Franjo Kamenar, Andrija Pavlović iz Samostalne demokratske stranke, Pavao Jakupić, Stjepan Prvčić i Blaž Gregurek prestali su biti poslanici baš kao i Stjepan Zelenko i Josip Fuchs, te Ivan Kovačić iz Hrvatske federalističke seljačke stranke, te Mihovil Tomac, Lovro Galinec i Martin Nemeč iz Hrvatskog bloka. Na političkoj sceni su se održali samo predstavnici Narodne radikalne stranke koji su na oblasnim izborima 1927. nastupili u sastavu Dragutin Stručić, Vlado Bartolić, Florijan Picir i dr. Zlatko Švarc.⁹ Na oblasnim izborima narodni radikali su dosta slabo prošli.¹⁰ U oblasnu skupštinu ušla su četiri kandidata i to svi iz redova HSS-e. No do 1929. situacija se je izmijenila i to eliminiranjem opozicije. Tadanje gradsko zastupstvo Ivana Kraljića nije se moglo stabilizirati¹¹ i u

⁷ Marijan MATIČKA, Odras privredne krize (1929-1935) na položaj seljaštva u Hrvatskoj, Radovi zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 8, 1976., str. 277-364.

⁸ Hrvoja PETRIĆ, Koprivnica na razmeđu epoha (1765.-1870), Koprivnica 2000.; Isti, Koprivnica u 17. stoljeću, Samobor 2005.

⁹ Domaće ognjište, 1, 8. I. 1927., str. 2.

¹⁰ Isto, 4, 29. I. 1927. str. 1. Izbor oblasnog poslanika za izbornu jedinicu grad Koprivnica.

¹¹ Kćer Ive kraljića Ružica bila je udana za dr. Ivu Vedriša, liječnika, pa je ovu pravašku političku struju vodio Vedriš sve do 1945. godine.

srpnju 1927. ono je raspušteno i za komesara imenovan dr. Mirko Lendvaj.¹² U vrijeme proglašenja diktature oni su bili jedina grupa na koju se vlast mogla osloniti, pa je normalno da oni i izbijaju u prvi plan. Toj se grupi pridružio i dr. Vladimir Malančec, mladi pravnik. Iako ne znamo motive njegovog direktnog pridruživanja ovoj grupi koja je vodila prema vlasti, možda je to dr. Malančec učinio namjerno da pomogne svom kraju da lakše preživi vremena diktature. Bez njega bi diktatura u Koprivnici ostavila mnogo teže tragove, jer Koprivničanci izrasli u vječnom sukobu s vlastima i u borbi s krajiškim sustavom bili su po prirodni tvrdi i buntovni ljudi koji nisu mogli šutjeti ako su smatrali da je nešto učinjeno protiv narodnih interesa. Dr. Malančec je teror sveo na najmanju moguću mjeru. Može se kao primjer navesti njegovo zalaganje za Matu Sudetu kada je bio premješten iz Koprivnice radi svojih istupa, govora i pisanja, ali je dakako zatražio od istoga da svojim daljnim ponašanjem potvrdi privrženost postojećem državnom poretku.¹³ To je traženo i od pjevačkog društva "Podravec", pa se kasnije smatralo da je to društvo prorežimsko, iako ono nikada nije odstupilo od svog prvotnog cilja.

Ukazom kralja raspuštena su 6. siječnja 1929. sva gradska zastupstva pa i koprivničko, i postavljeno novo gradsko zastupstvo u koje su ušli gotovo svi najugledniji privrednici grada. Bila je sreća da većina pozvanih nije odbila tu čast i tako je formirano gradsko vijeće koje je željelo da Koprivnica cvate i da grad napreduje. Istovremeno je to spriječilo i zaustavilo dalje politiziranje, pogotovo kada je kralj obećao predstavnicima Koprivnice da neće zatvoriti njihovu gimnaziju i da će pomagati napredak ovog grada sredstvima iz državnog proračuna.

Očito je i kralj smatrao da je dobro da mu Koprivnica ne bude neprijateljski raspoložena. Zbog višestoljetne tradicije građani Koprivnice su insistirali na svojim stečenim pravima. Na izvanrednoj sjednici gradskog zastupstva 8. travnja 1927. mnogo se raspravljalo o prijedlogu novog Zakona o gradovima po kojem bi se Koprivnici ukinuo status grada kao i Križevcima, jer da je gradova u Hrvatskoj jednostavno previše.¹⁴ Ova najava uzrujala je stanovništvo Koprivnice jer je na slučaju Đurđevca vidjelo kako se mjesto ne može uspješno razvijati ako nema i status grada.

Stoga je politika Koprivničanaca 1927. i 1928. godine imala karakteristike obrane Koprivnice kao grada. To je došlo do izražaja i prije diktature ali osobito za vrijeme diktature. Država je doduše pokušala iskoristiti stranačka sukobljavanja, ali usprkos toga građani Koprivnice pokazali su izvanrednu složnost, željeli su svoj grad, željeli su ga uljepšati, poboljšati upravu i bolje urediti. Oni već 1927. smatraju da gradu treba radi elektrifikacije i nužnih poslova zajam od barem 1,200.000 dinara¹⁵ te da se mora ići naprijed te da se nikako ne smije stati s razvojem. Zajam je konačno i podignut kod zagrebačkog Prvostolnog kaptola 1926. uz 12 % kamata i 1 % zateznih kamata. Budući da zajam nije vraćen po ugovoru kaptol je 1933. godine tužio Gradsku općinu te je dr. Švarc, kao odvjetnik imao mnogo muke dok nije riješio ovu situaciju, ali je onda trebalo u kratkom roku utjerati sve zaostale gradske poreze i prireze pa je 1933. bila u Koprivnici mnogo

¹² Isto, 29, 16. VII. 1927. Lendvajevu imenovanje potpisao je veliki župan osječke oblasti dr. Ivan Frančić. No Kraljić se nije predao bez borbe te je napisao otvoreno pismo velikom županu ističući da su klevete protiv njega o pronevjerama u gradsko poglavarstvu neopravdane i tražio da se njegovo udaljšavanje obrazloži konkretnim imenima i naslovima. (Domaće Ognjište, 1927., br. 30, 22. VII. 1927., str. 2.).

¹³ Mira KOLAR, Prilog biografiji učitelja Mate Sudete (1896.-1988), Anali za povijest odgoja, (Zagreb), 4, Zagreb 2005., 191-218. Mato Sudeta je čak morao pozdraviti kralja Aleksandra na čelu učitelja prilikom njegovog posjeta Koprivnici 1931. godine, te je povjesničar Željko Krušelj objavio tu sliku. (Ž. KRUŠELJ, U žrvnju državnog terora i ustaškog terorizma, Koprivnica, 2001., str. 127.)

¹⁴ Domaće ognjište, 15, 19. IV. 1927.;- Izvanredna sjednica Gradskog zastupstva 8. IV; Isto, 16, 16. IV. 1927., - Koprivnici se ukida status grada.

¹⁵ Domaće ognjište, 16, 16. IV. 1927.,

teža nego ranije godine, iako je kriza u svijetu već jenjavala. Otplatu ovog duga osjetile su sve strukture i svi stanovnici grada.¹⁶

Zaprijetilo je i ukidanje gimnazije i krajnjim naporom dr. Malančeca i drugih uglednih ljudi Koprivnice uspjelo je spriječiti ukidanje gimnazije, jer je dr. Malančec ukazivao da bi tom odlukom gradska privreda gubila godišnje preko pola milijuna dinara, i da bi to dodatno opteretilo roditelje koji bi morali slati djecu u druga mjesta, posebice u Varaždin ili Bjelovar. U obrani gimnazije je navedeno i da svaka napredna država vodi brigu o narodnoj prosvjeti jer *“narod bez prosvjete, narod je bez budućnosti”* i da nastavnici a niti ostali đaci nisu krivi što je jedan vanjski učenik uništio kraljevu sliku i da ne treba kažnjavati građanstvo Koprivnice radi individualne krivnje. Ukazivanjem da će zatvaranje gimnazije ojačati *“antidržavni duh”* gimnazija je ipak ostala i time je bila prebrođena velika kriza na veliko zadovoljstvo njenih građana i stanovnika okolice. Ostanak koprivničke gimnazije zatražile su i mnoge općine u susjedstvu Koprivnice, pa tijekom ljeta 1932. borba za gimnaziju bila najvažnija društvena akcija, koja je uspješno okončana u rujnu 1932. godine i to je onda iskorišteno da se kralj uvjeri u lojalnost koprivničkog stanovništva.¹⁷ Usprkos velikog broja protudržavnih istupa na koprivničkom području tijekom 1932. i 1933. godine više vlasti su bile čvrsto uvjerenе da je Koprivnica režimu odan grad. To je postignuto održanjem svečane sjednice Gradskog zastupstva nakon što je otklonjena opasnost od ukinuća gimnazije. No imalo je to i svoju cijenu i odmah je u Koprivnici osnovana Jugoslavenska radikalna seljačka demokracija a oni koji su ušli u odbor ove stranke nazivani su izdajnicima narodnih interesa, iako tim osobama nije bilo ni nas kraj pameti da vode posebnu radikalnu politiku u ovim krajevima gdje su srpski radikali bili uvijek slabo zastupani. Ne iznenađuje stoga da je dr. Malančec na izborima 5. svibnja 1935. dobio samo 0,12 % glasova dok je Mihovil Pavlek Miškina, kao čovjek od povjerenja naroda, dobio 79,38 %.¹⁸ No činjenica je da u Koprivnici tijekom velike svjetske krize nije bilo imenovan komesarijat već je grad djelovao pod svojim gradonačelnikom i svojim gradskim zastupstvom.

Koprivnica je imala velikih problema s rasvjetom. To je pitanje bilo aktuelno od 1870. godine kada je Koprivnica postala grad na željezničkoj pruzi prema Mađarskoj i prema Zagrebu. Međutim gradsko zastupstvo se je odlučilo za izgradnju plinare te je odbačen prijedlog pristaša izgradnje električne centrale. Izgrađena velikim trudom grada plinara se uskoro pokazala kao veliki promašaj i sva naknadna krpanja i kombinacije s naknadno izgrađenom električnom centralom nisu osiguravale gradu trajnu i sigurnu rasvjetu.¹⁹ Gradski inženjer Kroupa premješten je u travnju 1927. u Pančevo a na njegovo mjesto je došao inž. Jandl sa zadatkom da preuzme plinaru.²⁰ No problem nije bio u inženjerima već u samoj plinari i njenoj lošoj konstrukciji, krpanju te je ona i zatvorena i konačno je prestala radom 1. ožujka 1930. jer su već svi drugi gradovi prešli na električnu rasvjetu.

Ovaj prijelaz s plinske na električnu rasvjetu bio je postepen. Prvi električni generator proradio je u rujnu 1925. i 1. listopada 1925. zasvijetlile su prve električne žarulje u središnjem dijelu grada i na području Dubovca i Miklinovca No trebalo je još mnogo truda i novaca da se elektri-

¹⁶ Podravske novine, 9, 4. III. 1933., str. 2., - Sjednica gradskog zastupstva.

¹⁷ Ž. KRUŠELJ, U žrvnju..., str. 130-131., 134-136., 143-145- 147.

¹⁸ Isto, str. 247.

¹⁹ Dragutin FELETAR, Razvoj elektrifikacije sjeverozapadne Hrvatske do 2. svjetskog rata, Ekonomska i ekohistorija, 2, Zagreb-Samobor 2006., 121-131.

²⁰ Domaće ognjište, 15, 9. IV. 1927. i 17, 23. IV. 1927.

ficira cijeli grad. Gradska munjara Koprivnica bila je gradsko poduzeće.²¹ Bila je malih kapaciteta, pa je svako proširenje električne rasvjete bilo ovisno o odluci gradskog zastupstva. Tako je na pr. tek 1927. odobreno da električno svijetlo dobije Vatrogasni dom.²² Trebalo je nabaviti i nove generatore, jer je potražnja za električnom strujom dovodila do opterećenja koja su često slamala čitav sustav iako su se mnogi zbog štednje odlučivali samo na ugradnju jedne električne žarulje u kuću, pa je to umanjilo i sredstva koja je grad dobivao od građana kao naplatu za struju. Svi ovi problemi oko elektrifikacije bili su jako prisutni u radu gradskog zastupstva tijekom velike svjetske krize.

O elektrifikaciji se mnogo raspravlja. Grupa oko Vlatka Malančeca, tadanjeg gradonačelnika misli da Koprivnicu treba povezati s udruženim centralama Zagreb - Karlovca, dakle uklopiti u sustav elektrifikacije Savske banovine. Grupa oko mlinara Matije Peršića predlagala je vezivanje elektrifikacije čitave Podravine uz Falu u Mariboru, dakle uz tada jedinu veliku hidrocentralu na Dravi za kojim rješenjem je posegnula Lepoglava.²³ Ni jedna ni druga skupina nije pobijedila, i 1933. godine je gradski načelnik dr. Branko Švarc uputio ministru trgovine i industrije predstavku u kojoj je objasnio kako je ugovor grada Koprivnice o elektrifikaciji od 17. rujna 1930. s Udruženim centralama Zagreb - Karlovac propao jer je 6. prosinca 1931. donesen Zakon o elektrifikaciji Savske banovine kojim je dio elektrifikacije Savske banovine dan Udruženim rudnicima i talionicama d.d. Dakako elektrifikacija se odužila a grad je bio opterećen zajmom kod zagrebačkog kaptola. Gradska općina je ušla u sudski spor s Kaptolom koji je dr. Švarc dosta sretno riješio na način da se je zajam otplaćivao na rate s time da je stvoren posebni fond za preko kojega su se namicala izvanredna sredstva za vraćanje ovog duga na izvanredne načine tj. kroz strogost ubiranja gradskih prireza i poreza. Dr. Branko Švarc moli građane da *"...ne samo iz ljubavi prema ovom starodrevnom gradu, nego i iz pravilno shvaćenog vlastitog interesa u punoj mjeri ispune svoje obveze prema gradskoj općini"*.²⁴ Građani su se doista odazvali molbi dr. Švarca ali je bilo i onih koji to nisu mogli, jer je 1933. bilo vrlo teško doći do novca.

URBANISTIČKI RAZVOJ I GRADNJE.

Kao prvi granični grad kada se prijeđe mađarska granica Koprivnica se je nužno morala razvijati i poslije Prvog svjetskog rata u okviru nove države. Ono što se nije moglo ostvariti prvih godina rata planirano je da se ostvari u vrijeme diktature, a interesi trgovačkog i obrtničkog dijela koprivničkog stanovništva i interesi države bili su identični u odluci da se Koprivnici dadu neki pogranični i vojnički sadržaji te da koprivnička bolnica bude glavna bolnica za područje ludbreške, koprivničke i đurđevačke Podravine. Radilo se dakle na tome da Koprivnica postane središte Podravine, a to je privlačilo bogate ljude pa i strance da ulažu u Koprivnicu svoj kapital. Multinacionalnost Koprivnice i osobito velika prisutnost Židova intelektualaca i trgovaca bila je izvanredno povoljna za grad, ali su povoljno djelovali i srpski trgovci, češki glazbenici, poljski stručnjaci te neki Mađari, Austrijanci i Slovenci koji su odlučili živjeti u ovom gradu, da ne spominjem Ruse i druge koji su također ovdje našli svoj dom.

²¹ Zahvaljujući Eduardu Kuzmiću koji je sačuvao cijelu dokumentaciju centrale kod koje je njegov otac Đuro Kuzmić bio prvi strojar rekonstruiran je danas u potpunosti rad ove ustanove (E. KUZMIĆ, Iz povijesti koprivničke elektre, Podravski zbornik, 32, Koprivnica 2006., 175-176.)

²² Domaće ognjište, 8, 19. II. 1927., str. 2. - X. redovita sjednica gradskog zastupstva.

²³ M. SLUKAN-ALTIĆ, Isto, str. 132.

²⁴ Podravske novine, 3, 21. I. 1933., str. 1., 40, 7. X. 1933., str. 1.

Od izvanrednog je značenja usvajanje prijedloga koprivničkog arhitekta Löwyja 1930. godine o spoju željezničkog kolodvora sa središtem, ali je realizacija toga provedena tek poslije rata, s time da je izgradnja hotela "Podravina" onemogućila stopostotnu izvedbu plana.²⁵ I drugi istaknuti zagrebački arhitekti uključeni su u velike gradnje u Koprivnici te intenzivna građevinarska djelatnost u Koprivnici čini najvažniji segment privrede koji je angažirao i velik broj obrtnika te time pomogao gradu da izbjegne veću depresiju.

Javni radovi gradske općine. Velika poplava koja je 8-9. srpnja 1926. pogodila samo središte grada i druga 11-12. srpnja iste godine koja je pogodile Brežanec, Miklinovec i druge dijelove pokazala je da se moraju regulirati koprivnički potoci i da se Koprivnica mora urbanistički uređiti.²⁶ Veliki poslovi oko uređenja potoka do mlina Dlake obavljani su već 1927. godine, ali se nastavilo s radovima i tijekom velike svjetske krize. Zornim prikazivanjem zapuštenog stanja u Koprivnici, ukazujući na potencijalnu uznemirenost ovog kraja kao posljedice stradanja Stjepana Radića i Đure Basaričeka koje je ojačalo jačanje Mačeka koji je preuzeo vodstvo Hrvatske seljačke stranke Malančec je uspio iz državnog proračuna i iz fondova u Beogradu dobiti određena sredstva za javne radove. No nešto je morao i posuditi, a onda se je taj dug morao vratiti preko građana. To je bio izvor jačanja političkih tenzija do kojih je došlo 1933. kada je došlo prvi puta do destabiliziranja rada gradske općine i do jače politizacije života pa i do izuzetno jake ustaške aktivnosti s one strane granice koju je trebalo u Koprivnici neutralizirati. Počelo se buditi i selo i oživljavaju organizacije vezane uz Hrvatsku seljačku stranku, a kotarski načelnik s svojim žandarima pažljivo prati sva kretanja i o tome redovito izvještava nadležna ministarstva.²⁷

OBRT I INDUSTRIJA U KOPRIVNICI

Obrtnička organizacija djeluje i za vrijeme krize no dakako pod znatno težim uvjetima jer je sve sastanke trebalo prijavljivati policiji i na sve sastanke pozivati povjerenike. Koprivnica je zadržala jaku obrtničku organizaciju, svijesnu svoje tradicije i važnosti za grad. Ništa se u Koprivnici nije moglo organizirati bez obrtnika čega su bili svijesni i trgovci, pa je između ova dva sloja dolazilo do nadmetanja i oštre konkurencijske borbe.

U Koprivnici je 29. rujna 1929. održana velika obrtnička izložba što je prva veća izložba poslije 1882 godine.²⁸ Slična je izložba održana i 1930., ali onda nije održana nekoliko godina no isto je bilo i s drugim izložbama u zemlji.

Po Zakonu o radnjama osnovano 1932. je obavezno udruženje zanatlija za grad i kotar Koprivnicu što je zapravo omogućilo vlastima da uvijek imaju uvid u broj obrtnika i njihovu strukturu.

Razvijena građevinarska djelatnost a i uslužne djelatnosti, jer slogan "krpeš kuću drži" daju obrtnicima posao. Gradsku ciglanu ima u zakupu Stjepan Antolić i ciglana ne prestaje radom tijekom velike gospodarske krize. Vrlo uspješno radi i pilana Andrije Pavlovića.²⁹

²⁵ Mirela SLUKAN-ALTIĆ, .Atlas, str. 134-135. Ovaj arhitekt je 1947. renovirao i židovsku sinagogu.

²⁶ Domaće ognjište, 8, 19. II. 1927.

²⁷ Ž. KRUŠELJ, U žrvnju, n.dj., str. 155-247. Kotarski načelnici su dva pa čak i tri puta mjesečno obavještavali Odsjek za državnu zaštitu o stanju sigurnosti na svojem području. Često su ovi izvještaji sadržavali i neprovjerene vijesti, jer je to odgovaralo radikalima koji su na taj način uvećavali svoju važnost.

²⁸ Izložba je bila postavljena u 9 soba u školi a na Lenišću je održana stočarska smotra za čitavu osječku oblast. Određena je i lokacija baždarske vage oko čega se lome koplja.

²⁹ Andrija Pavlović (Marija Bistrica, 1885. -). Izučio stolarski zanat u Koprivnici i nakon usavršavanja u Mađarskoj, Austriji i Švicarskoj otvorio u Koprivnicu stolarski obrt te ostvario uspješnu karijeru, a bio i

Tvornice nesumnjivo ipak najavljuju propast. Kemijska tvornica gnojiva "Danica" i Tvornica ulja postoje ali rade s vrlo malim kapacitetom te se očito na tihi način priprema njihova likvidacija. To se može pratiti kroz prodaju dionica "Danice" u vlansištvu Adolfa Daničića koji je bio većinski vlasnik velikosrpskom kapitalu. I uljara radi sve slabije jer istovrsna zagrebačka uljara Aleksandrovih pokriva potrebe domaćeg tržišta a izvoza gotovo da i nema. Tvornica šarafa je već likvidirana. Očito je da svi čekaju da se nešto dogodi tim poduzećima, ali ih se u ovom vremenu još ne dira i ona su još uvijek najveća poduzeća Koprivnice o kojima ovisi egzistencija oko tisuće ljudi, koja kombinacijom dvostrukog zanimanja, jer obično radnici imaju i male posjede, preživljavaju i s vrlo malim zaradama.

Ipak zatvoreni su 1930. godine neki manji pogoni kao što je tvornica octa Martinušić, te tvornica soda vode Löwy te tvornica vaga Kartis radi bolesti vlasnika, a 1933. i Grünwald seli svoju veliku bojadisaonu u Zemun gdje se nije plaćao banovinski prirez, povlačeći sa sobom i svoje najbolje radnike.³⁰

TRGOVINA I BANKARSTVO

Koprivničke banke su postale insolventne i prestale su davati zajmove, što je zakočilo dalje privrede i otežalo život seljacima koji su imali dugove ili koji su trebali novac zbog neke nesreće u obitelji. Uredba o moratoriju iz 1931. iskorištena je ne samo za zaštitu sitnog seljačkog posjeda već i za zaštitu banaka pa su mnoge odbile isplatu štednih uloga. G.1933. umro je Arnold Betlheim, ravnatelj koprivničke Gradske štedionice koja je već ušla u sustav štedionica Prve hrvatske štedionice pa je zajedno s njom u jesen 1931. pala u krizu i obustavila isplatu štednje prihvatom moratorija. Rad Koprivničke banke kontrolira 1933. godine kao komesar Josip Sivoš, predsjednik Kotarskog suda i u novčarstvu se uvodi krajnja štednja.

Trgovine rade i nije zabilježen da je koja trgovina otišla u stečaj, a kretanja se evidentiraju u Udruženju trgovaca za grad i kotar Koprivnicu u kojem su obavezno učlanjeni svi trgovci bez obzira na nacionalnost. Žilavim i upornim radom trgovina se održava. Glavno je obilježje građanske Koprivnice da je trgovina već gotovo sva u rukama Židova, a oni su tijekom svojih migracija i progona stekli velika iskustva za preživljavanje teških trenutaka njegujući i međusobno pomaganje i izvjesni optimizam i u teškim trenucima. Oni dopremaju sada u Koprivnicu jeftiniju potrošnu robu a skuplju naručuju samo na osnovu dogovora.

Veliko trgovačko poduzeće Elemira Vajde iz Čakovca osnovalo je u Varaždinskoj ulici u Koprivnici otkupnu stanicu za jaja, perad i divljač. Time je u mnogome pomognuto domaćicama da prodajom jaja na malo ostvare novac koji im je bio potreban za sitne kućne izdatke. Pred Vajdinim skladištem bilo je svaki dan vrlo živo tijekom velike svjetske krize, a svaki dan su redovito jaja i perad otpremani na željezničku stanicu i onda na krajnje odredište.

DRŽAVNE GRADNJE

Koprivnica se nalazi u Bjelovarsko-križevačkoj županiji do 1924., a onda je do 1929. u Osječkoj oblasti. I u prvom i u drugom slučaju Koprivnica se nalazi na krajnjem rubu što je svakako imalo negativnih posljedica za njezin razvoj. Tek u Savskoj banovini od jeseni 1929. ona je izgubila tu perifernost a pored toga je kao važan pogranični grad i izlazno mjesto za Srednju Europu

kandidat za banovinsko vijeće kao uspješni privrednik.

³⁰ Neki od tih su se poslije 1945. vratili u Koprivnicu među njima i Pero Gregurić, koji je u Koprivnici i umro osamdesetih godina.

dobila na značenju, pogotovo stoga što je Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca već 1928. postala važan trgovački partner s Njemačkom, što je dogovoreno u vrijeme njemačkog kancelara Strezmana kada je Bjelovarčanin Ljubomir Kosier bio trgovački zastupnik u Berlinu.³¹ Put je dakako išao preko Mađarske sve do 16. prosinca 1937. godine kada je dovršena četrdeset kilometara duga željeznička pruga Koprivnica - Varaždin. Od tada su se onda preko Maribora izvozili najkraćim putem u Hitlerov treći Reich proizvodi Slavonije, Podravine i zagrebačkog područja.³² Dakle poslije 1928. pruga Zagreb - Srednja Europa dobiva na važnosti čime joj je vraćen onaj značaj koji je imala do 1922 godine kada se je počeo kočiti izvoz preko Koprivnice. Budući da Koprivnica nije bila pripremljena za uvećani željeznički promet trebalo je izvršiti neke radnje.

Česti vlakovi koji idu od Koprivnice prema Gyekenesu gotovo su onemogućili normalno kretanje građana Koprivnice na putu prema katoličkom i židovskom groblju. Koprivnica je naime postala jedno od najfrekventnijih željezničkih čvorišta u sjeverozapadnoj Jugoslaviji. I šljunčara Botovo postaje veliki izvoznik najkvalitetnijeg šljunka i dnevno se 1936. i 1937. izvozilo oko 300-400 vagona.³³

Kako željeznički promet ne bi bio sprečavan od građana Koprivnice kojih je mnogo bilo nastanjeno na Vinici i na Varaždinskoj cesti, a tu se nalazilo i katoličko i židovsko groblje država se odlučila na gradnju pješačko prolaza ispod pruge i izgradnju ceste. Prolaz je brzo izgrađen i stavljen u promet što je u mnogome ubrzalo i olakšalo kretanja pješaka i učenika. No s podvožnjakom je bilo problema. On je radi štednje izveden u obliku potkove, pa se prometovanje pokazalo opasnim i dugo godina je ta cesta služila kao žabnjak a kola i automobili su kao i ranije morali čekati dizanje brklje ako su išli prema Varaždinu i Ludbregu.³⁴

PROSVJETA

Osnovne škole Koprivnice pohađalo je oko 500 učenika, a šegrtsku školu nešto više od 200 s time da je otvoreno i žensko odjelenje šegrtske škole. Ovo ukazuje da je znatan dio djece završio u obrtničkim i trgovačkim zvanjima. Brojnost učitelja zahtijeva njihovo povezivanje i Društvo Saveza hrvatskih učiteljskih društava djeluje i tijekom velike svjetske krize pod vodstvom Mate Sudete.

Gimnazija ima oko 200 učenika no centralne vlasti tri puta u međuraću vrše pokušaj njezinog zatvaranja, pozivajući se ili na nedostatak sredstava u državnom proračunu (1927), ili na antidržavno djelovanje profesora. I 1932. došlo do premještanja ili otpusta jednog dijela najboljih profesora, među njima i dr. Vladimira Blaškovića i Marka Šeparovića.³⁵ No upravo ova premještanja omogućila je dolazak mladih komunista na koprivničku gimnaziju koji su pod vodstvom

³¹ Njemačko tržište za jugoslavensku robu otvorilo se za vrijeme ministra Strezmana. Najveći dio izvoza išao je preko Subotice, ali je ovaj preko Koprivnice bio manje primjetljiv Francuzima koji su budnim okom pratili ponašanje jugoslavenskog vrha tražeći lojalnost beogradskih vlasti u prejudiciranju izvoza.

³² Ova pruga je otvorena za gradonačelnika Ivana Klučke, Iločanina. (Koprivničke novine, 16. XII 1937.).

³³ D. FELETAR, Historijsko-geografsko značenje pruga u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. U zborniku "140 godina željeznice u Zagrebu (1862-2002)," Zagreb 2002., 40.

³⁴ Gradski zastupnik Matija Peršić ukazao je prilikom odobrenja nacrtu da takov cesta neće biti sposobna za promet jer da vozač ne može vidjeti što mu dolazi s druge strane. I doista nekoliko dana nakon puštanja u promet došlo je do nesreće koja je dovela do njenog zatvaranja.

³⁵ Prvi pokušaj zatvaranja je izveden 1928., drugi 1932. radi Marka Šeparovića i hrvatskog nacionalizma i treći put 1936. radi komunizma i Ive Marinkovića. Zatvaranje gimnazije 1932. uspjela je spriječiti delegacija koja je otišla na Bled predvođena dr. V. Malančecom i industrijcem Marijom Peršićem.

Ive Marinkovića izazvali novu aferu 1936. kada je ne samo uhapšeno više profesora već i učenika a gimnazija ponovno došla u pitanje.

Od 1927. u Koprivnici djeluje Crveni križ³⁶ kao i vrlo popularna Jadranska straža i skautska organizacija koje su organizirale izlete na more ili se bavile organiziranjem vježbi. Ove organizacije kao nepolitičke ne prekidaju rad tijekom velike svjetske krize i vrlo su popularne za razliku od Sokola koji je morao maknuti svoja nacionalna obilježja u imenu pa je njegov rad gotovo posve zamro.

Maturanti koji su nastavili studiranje povezani su s Koprivnicom preko Kluba akademičara u koji je učlanjena gotovo cijela studentska omladina grada Koprivnice, te su ovdje djelovali i Ivan Šavor i Čedomil Varičak, kasniji akademik, ali i mnogi drugi kasniji akademski građani kojima se ovom prilikom ne navodi ime. Koprivnica u tom vremenu preko razvijenog i dobro organiziranog školstva a i dosta čestih vlakova prema Osijeku, Zagrebu i Gyekenesu prestaje biti periferija. Tome dakako pomaže i radiofonija i izvjestan broj Koprivničanaca već posjeduje radio preko kojeg sluša radio Zagreb ali i neke druge stanice na dostupnoj frekvenciji.

DRUŠTVENI I ZABAVNI ŽIVOT

Rad društava je u vrijeme diktature, dakle i u vrijeme krize smanjen na minimum. No ipak mnoga društva žive, odbacujući nacionalni prefiks pa sada imamo rad Radiše a ne Hrvatskog radiše, rad Sokola pod vodstvom direktora gimnazije Dragutina Galijana pri čemu su izbrisani nacionalni epiteti iz naslova. Već po svojoj funkciji profesori i nastavnici kontaktiraju međusobno i s đacima, a informacije se šire i preko dva lista i direktno usmenim putem. Često su zabave humanitarnih i kulturnih društava iskorištene za organiziranje određenih akcija koje su obilježavale tadanji društveni život.

Učitelji i profesori rade preko svojih društava. Podružnica Saveza hrvatskog učiteljskog društva na čelu s Matom Sudetom U vrhu države počeli su promišljati kako da smanje troškove Koprivnice, pa se u tom vremenu rađa prvi puta da se ukinu viši razredi gimnazije i da smanji razvoj grada kao prosvjetnog središta šire regije, jer se je sve više zapažala djelatnost studenata koji su se organizirali u Klubu studenta te su razvili pojedine sekcije. Koprivnički intelektualci se sastaju u restauraciji i kavani svratišta "Križ" i u kavani hotela "Car", ali i u brojnim malim gostionicama kojima je Koprivnica obilovala. Ugostitelji su bili udruženi u posebno udruženje.

Rad pjevačkih društava "Podravec" i "Domoljub" su tijekom krize strogo kontrolirana, pa i često prijavljivana kao antidržavna, te su opstala samo zahvaljujući zaštiti gradonačelnika dr. Malančeca i podnačelnika dr. Švarca.³⁷ Kako ne bi bila zabranjena trebalo je mijenjati politiku, pa "Podravec" na čelu s župnikom Stjepanom Pavunićem surađuje s vlastima i lijepo pozdravlja kralja prilikom njegovog posjeta Koprivnici 1931 godine. Usprkos toga jugoslavenske vlasti su uvijek bile podozrive prema Pavuniću koji se je istaknuo u Hrvatskom saboru pred Prvi svjetski rat kao pravaš.

³⁶ Crveni krst je došla u Koprivnicu 1927. organizirati žena radikala Peleša i sestra Ivana Krnica, osječkog velikog župana. i književnika koji je prijateljvao s dr. Brankom Švarcom. Osnovana je i sirotinjska kuhinja Crvenog križa u vremenu velike svjetske krize gdje su nezaposleni mogli dobiti jeftini obrok.

³⁷ Ž. KRUŠELJ, U žrnju, str. 71-78, 81. Prijava zbog nošenja znački i vrpce s hrvatskom trobojnicom 1931-1931.. Kada je kralj Aleksandar 6. lipnja 1931. posjetio Koprivnicu razgovarao je dugo sa Stjepanom Pavunićem.. (Isto, str. 90-91). Pavunić je bio sumnjiv gradskoj policiji i prilikom dolaska bana dr. Šilovića u Koprivnicu u studenom 1931. Društva djeluju u otežanim uvjetima tijekom cijele krize a štiti ih dr. Malančec i dr. B. Švarc.

Dvorana "Domoljuba" bila je ključno mjesto svih fašinskih, silvestarskih i drugih zabavnih događanja. U vremenu krize nisu prekinute karnevalske odnosno pokladne zabave, i to je razbijalo monotoniju zime u očekivanju proljeća. Paljenje princa Karnevala uvijek je izazivalo pozornost a činjenica je da su te zabave zabavljale građansku Koprivnicu pred kojom je bijeda pojedinih obitelji postajala nevidljiva. Za vrijeme karnevala ulicama su hodala zamaskirana djeca te su obilazila domove i prikupljala darove. I Židovka općina organizira početkom ožujka svake godine maskiranu ali i otvorenu purimsku zabavu pri čemu često pozivaju muzičare iz Zagreba pa se mogla čuti odlična glazba.

I seljaštvo organizira u vrijeme poklada svoje zabave ali su vrlo posjećene i polničke, te mise svake nedjelje kao i na blagdane. Narod se okuplja i prilikom svadbi i pogreba, zaruka i krstitki. Život se nije mogao zaustaviti ma kako teška vremena bila. Ni esperantisti nisu prekinuli rad. Povremeno na šetalištu svira i gradska glazba izvodeći poznata djela. A u hotelu "Car" još uvijek je na zidu stajala freska sa simbolima iz Straussovog valcera "Wein, Weib und Gesang" koji se baš nije često svirao i plesao ali su i u vrijeme tanga za njega svi znali.³⁸ Obrtnici su najviše imali koristi od ovih zabava kao što su to imali i od sajмова. Oni su bili domaća duša Koprivnice.

Podnačelnik Branko Švarc to iskazuje u svoj pjesmici "Purgersko pomirenje" koja je pjevana na fašnik 1930 godine.³⁹ Probleme koje je donosilo ujednačavanje zakonodavstva za cijelu zemlju prikazao je dr. Švarc u pokladskoj pjesmici "Veliki kongres neženja". Švarc pjeva da je sreća varljiva i da nekom "...sipa pune ruke sreće, Drugomu pak s plećim se okreće. Jenoga baš z hudom ženom kazni, drugomu su đepi navek prazni."⁴⁰ Bilo je lakše živjeti uz šaljive stihove dr. Švarca nego uz teške ali kvalitetne napise sumornog koprivničkog novinara ali i odličnog pijaniste Dušana Ožegovića sina podžupana Martina pl. Ožegovića opterećenog plemićkom prošlošću za koju više nitko nije htio znati.⁴¹

Koprivnica je bila u svibnju 1933. domaćin VII. jugoslavenskog svjetskog esperantskog kongresa.⁴² Kao gosti došli su mnogi uglednici iz Beograda i kongres je upotrijebljen za promociju grada i njegovih esperantista iz Brega.⁴³

Kino Apolo i kino Mars koje se otvara u centru grada izvrsno su posjećeni. Filmovi tog vremena su vrlo zabavni i revijalni jer im je glavna svrha odvesti gledatelje u snove i tako zanemariti na trenutak trenutačnu situaciju. Zahvaljujući vlasnicima tih kina i njihovoj konkurenciji u Koprivnicu su dolazili i posve novi filmovi.

Nogomet ima velik broj pristaša. Milan Švarc sin vlasnika hotela "Car" brine se za rekvizite i financije nogometaške momčadi "Koprivnica".⁴⁴ Na zahtjev Kluba Akademičara grad je dodi-

³⁸ K. ŠVARC, Štikleci, str. 192.

³⁹ K. Švarc, Sjećanje na dr. Branka Švarca, Podravske novine, 2004., str. 204.; Isti, Štikleci, n.dj., str. 51-56.

⁴⁰ Isto, pjesma "Veliki kongres neženja", str. 205-206.

⁴¹ Dušan Ožegović (1890.), sin podžupana Martina pl. Ožegovića Barlabaševačkog. Kao odvjetak uglednika iz austrijskih vremena, opterećen slavnošću obitelji Ožegović u 19. stoljeću teško se snalazio u novim vremenima. Nije imao novca, pa je radio kao novinar u građanskim novinama Koprivnice bio je i dopisnik Jutarnjeg lista u Zagrebu. G. 1919. predvodio je komunističku organizaciju u Koprivnici. (Ž. KRUŠELJ, U žrvnju ..., str. 69.)

⁴² Podravske novine, 22, 26. V 1934.

⁴³ Podravske novine, 22, 26. V 1934., 1. VII. jugoslavenksi esperantski kongres u Koprivnici. Počela su i gostovanja pa je 17. lipnja 1934. u Koprivnici, Peterancu, Gjelekovcu i Bregima držao predavanje prof. Petr G. Pamporov iz Sofije tumačeći da esperanto pruža mogućnost da se upoznaju bratski narodi. (Podravske novine, 26., 23. VI. 1934., str. 2.)

⁴⁴ Milan Švarc (rođ. u Kuzmincu, 1896.); Domaće ognjište, 28, 9. VII. 1927.; K ŠVARC, Štikleci, n.dj., 205.

jelio 1927. zemljište za tenis igralište preko puta školskog gimnazijskog igrališta i na njemu se igra svakodnevno tijekom velike svjetske krize.

Vrlo je uspješno i aktivno planinarsko društvo, pa u toj aktivnosti nalazimo prof. Vladimira Blaškovića, Milana Švarca i druge. Prof. Blašković je u svibnju 1932. godine a prije prije završetka školske godine radi trganja kraljevih slika u gimnaziji bio premještan u Plevlje u Zetskoj banovini a premještaj ili otpust dobilo je i nekoliko drugih nastavnika.⁴⁵ Blašković je ostavio prazninu u društvenom životu Koprivnice kao što je to ostavio i Mato Sudeta.

Najgore je što je narod teško podnosio što nema slobode riječi ni slobode tiska, odnosno što nema demokracije, i što je ustavni život ograničen i kontroliran. Ljudi naviknuti na kritiku i slobodno ispoljavanje svojih misli sada moraju šutjeti.⁴⁶ Svojevoljni istupi iz tog okvira kažnjavaju se premještajem iz Koprivnice, premještajem na slabije plaćeno mjesto i na razne druge načine koje mogu baciti pojedinca istrgnutog iz sredine u osamu i depresiju.

Dakako da treba razlikovati razdoblje vrlo oštre diktature od 1. siječnja 1929. do jeseni 1931. koje je srećom obilježeno samo blagom gospodarskom krizom, i razdoblje oslabljene diktature od jeseni 1931. pa do 1934. kada politički pritisak slabi ali gospodarska kriza jača. Sreća pa je prvi proces imao silazni dok je drugi imao uzlazni trend pa se nisu poklopili i na taj način je izbjegnuto ono strašno stanje kada ne važe nikakve vrijednosti i kada nitko ne može nikomu pomoći.

Oktoirani ustav iz jeseni 1931. mnogi su shvatili kao povratak slobode i oslobođanje stranačkog života od policijske stege. No to baš nije bilo tako. Od kraja 1931. kod Nagy Kanizse formiran je logor ustaša u Janka Puszti, koji je bio udaljen od Legrada svega 8 kilometara, pa su vlasti držale u tom području znatne i vojne i policijske snage nastojeći kontrolirati sva kretanja. Brojni su dokumenti koji potvrđuju da je ovog granično područje bilo vrlo nemirno i vrlo osjetljivo pa se svako iole slobodnije ponašanje proglašavalo separatizmom i neprijateljstvom prema jugoslavenskoj državi. Na listi nepoćudnih bili su često i koprivnički župnik Stjepan Pavunić i bivši gradonačelnik Ivan Kraljić, a kroz njih i Hrvatsko pjevačko društvo "Podravec"

Izabran za senatora u Senatu gradonačelnik Koprivnice dr. Vlado Malančec sve češće boravi u Beogradu, pa najvažnije odluke za život grada donosi dr. Branko Švarc, gradonačelnik Koprivnice od 1933. do 1937. godine. Ovaj mali čovjek velikog dukha izvukao je Koprivnicu u najteškim postkriznim vremenima i možda su njegove zasluge još i veće nego zasluge bogatog dr. Vladimira Malančeca. Možda je njegova uloga bila i teža nego ona dr. Malančeca, a neopravdano se danas malo o njegovom radu zna, iako je bio i elokventan, i duhovit i društven i pošten i vrlo racionalan a pored toga silno dobar.

Proglašenje Oktroiranog ustava omogućilo je obnavljanje i onih oblika društvenog života koji se tijekom prve dvije godine nisu njegovali. To je dozvoljeno pod uvjetom da se ne spominje nacionalizam, pleme ni Prvi svjetski rat i njegovi junaci na strani austro-ugarske vojske. Zanimarena je i krajiška povijest koja je na području Koprivnice uvijek nerado spominjanja zbog sukobljavanja građana s krajiškim časnicima koji su tretirali Koprivnicu kao vojnički grad što on nikad nije bio.

Bez većih poteškoća zakazano je 13. srpnja 1932. osnivanje podružnica kulturnog društva "Napredak" a osnivačkoj skupštini prisustvuju predstavnici svih mjesnih hrvatskih kulturnih i humanih društava koji su dozvolu za osnivanje ove podružnice shvatili kao zeleno svijetlo za

⁴⁵ Koprivnički Hrvat, 21. V 1932.

⁴⁶ Tako su i relativno blagi pokušaji Mate Sudete da ukaže na birokratizam ponašanja činovnika završili 1932. time da je taj fantastično-satirični romančić u nastavcima nije nikada objavljen u cijelosti, iako se radilo o relativno blagim tekstovima kojima se izrugivala lokalna birokracija i lokalni šefovi.

oživljavanje društvenog života u Koprivnici. Bila je to na neki način manifestacija slobode. Kao znak nove slobode na čelo ovog društva stao je župnik Stjepan Pavunić, a za potpredsjednika izabran za odyjetnik dr. Rudolf Trstenjak, dok su u nadzorni odbor ušli mr. ph. Dane Hranilović i gradski vijećnik Milivoj Somogy.⁴⁷ Međutim i osnivači i članovi ubrzo su dali do znanja da im je na pameti Hrvatska, pa je čak jedan od odbornika dr. Juraj Jurjević, sudac na kotarskom sudu, zamolio središnjicu u Sarajevu da radi oprezno. Ponašanje gradske policije u Koprivnici bilo je takvo da je odavalo da je popuštanje samo privremeno. Konačno je društvu i zabranjen rad 22. prosinca 1932. godine. Odobrenje za rad nije dobilo još 15 podružnica "Napretka" u Hrvatskoj pa je sada svima postalo očito da društveni život ipak nije slobodan.

Rad nije dozvoljen ni Hrvatskom sokolu, ni listu *Koprivnički Hrvat*, niti HPD "Podravec" a u zatvorima je bilo mnogo ljudi koji su bili sumnjivi zbog separatističkog političkog djelovanja.⁴⁸ Ovim mjerilom nisu se mjerila neka društva, i u lipnju 1934. je osnovano četničko udruženje "Zbor" čijem postojanju treba zahvaliti da su se do 1938. u Narodnoj skupštini s koprivničkog područja nalazili radikali iako nisu imali oslonac u narodu. Pjevačko društvo "Domoljub", održava se samo velikim zalaganjem gradskog podnačelnika dr. Branka Švarca koji uspjeva na čelu društva zadržati župnika Stjepana Pavunića a istovremeno držati kao zborovođu kantora Židovske općine Leona Wolfensona i tako uravnotežiti odnose u društvu i odbaciti prigovore onih koji su društvo krstili nacionalističkim. Koprivničanci i u ovom dobu uživaju u dobrim koncertima i fašinskim zabavama, a te su priredbe prepoznatljive po šaljivim napjevima čiji je autor najvjerojatnije dr. Branko Švarc.⁴⁹ Švarcova multikulturalnost i pozitivno gledanje na život daju ton koprivničkom društvenom životu u tom vremenu. Svaka priredba u Domoljuba tijekom karnevala imala je neku svoju centralnu temu kao na pr. "Noć na moru", "Haremska noć", "Hollywoodska noć" što je posljedica jake amerikanizacije koja je dolazila s američkim filmovima jer drugih gotovo da i nije bilo. Nekoliko tjedana uoči tih zabava žene i djevojke su se dogovarale i pripremale za zabavu, jer maske su morale biti maštovite i lijepo izrađene. Na organizaciju tih priredbi mnogo su utjecali koprivnički Židovi koji su u Koprivnicu unosili dašak iz velikih svjetskih metropola među kojima je Pariz bio na prvom mjestu i mislim da su zbilja te zabave bile nekako "kozmpolitske" a odlično ih je opisao i dr. Krešimir Švarc u svojim *Štiklecima iz stare Koprivnice*.⁵⁰

Dr. Branko Švarca je studirao u Pragu i tamo je vjerojatno dobio nešto od onog fantastičnog Gargantuelovskog shvaćanja svijeta. U pjesmi *Navještaj rata krizi* 1931. on misli da krizu treba savladati. ⁵¹ Stihovi "*Kak bi život bil baš lep, da je krizi stat na rep*". *Al nit vu Ženevi Savez neje jošće zmislil kavez kam bi moči krizu deti i življenje joj zatreti*". Kuplet završava izgonom krize na Sjeverni pol. "*Tam nek stigne bosa, gola, Da joj se premrznu kosti - Nama ju je bilo dosti!*" No trebalo je još dugo čekati na dobra vremena a nitko nije mogao predvidjeti da dolaze još gorja i teža vremena kada su ugroženi i ljudski životi.

Ipak društveni život poprima i nove forme u vremenu kada se nazire kraj velikoj svjetskoj krizi. Švarcova pošalica *Veliki kuhački turnir* pjevana na fašinskoj zabavi 1933. je prava oda

⁴⁷ Zdravko DIZDAR, Pokušaji osnivanja i rada "Napretkovih" organizacija na području Koprivnice 1902.-1949. godine, Podravski zbornik, 30, Koprivnica 2004., 79, 81.

⁴⁸ Željko KRUŠELJ, U žrvnju, n.dj.

⁴⁹ U radu "Podravca" ostvaruje se vjerska suradnja. Predsjednik je društva Stjepan Pavunić, a zborovođa je Leon Woilfensohn, kantor koprivničke Židovske općine.

⁵⁰ K. ŠVARC, Štikleci, n.dj., str. 93-98. - Kako su se bavljali naši stari.

⁵¹ Isto, "Navještaj rata krizi", str. 206-207.

kulinarstvu Koprivnice.⁵² Još je bolja pjesma *Podravsko regetanje pjevana na fašnik 1934 godine*⁵³ Duhovitim izrugivanjem poroka Švarc pjeva odu veselju i životu, najavljujući bolja vremena. To je bilo izraženo i na proslavi purima 1933. u Domoljubu⁵⁴. Treba međutim reći da su neki seljački krugovi kritizirali ovakove izljeve ironičnog veselja, jer da su prilike suviše teške da bi se pjevale šaljive pjesme, pogotovo stoga što je vođa Hrvatske seljačke stranke dr. Vladko Maček još uvijek bio u zatvoru a kriza onemogućavala svaki veći napredak u seljačkom gospodarstvu. Mnogi zaduženi seljaci samo su na temelju Uredbe o moratoriju 1932. izbjegli potpunu proleta-rizaciju, no do novca se kao i ranije dolazilo vrlo teško i rijetko.

TISAK

Podravske novine glavno su glasilo Koprivnice u kriznim vremenima i one pišu u duhu narodnog jedinstva i propagiraju odluke režima, te daju dojam da je u gradu sve u najvećem redu. Pokrenute su 1930. godine od dr. Vladimira Malančeca one su čitavo vrijeme velike svjetske krize su pod utjecajem Malančecove grupe, i upravo zahvaljujući Malančecovom nazoru na svijet ima i dosta naprednih članaka odnosno onih koji nisu u duhu službene politike Radikalne stranke. Osim *Koprivničkog Hrvata* svi su drugi listovi prestali izlaziti proglašenjem diktature, i to je olakšalo Malančecu rad jer se nije morao sukobljavati s opozicijom niti voditi dijaloge u obranu svojih odluka ili odluka vlade.

Upravo kako bi se još više smirili duhovi i *Koprivnički Hrvat* polovicom 1932. godine prestaje izlaziti na što su svakako utjecale česte zabrane i sudski troškovi. Nakon ovoga opozicija i osobito ustaše iz Janka Puszte djeluju preko letaka no obavijestima putem letaka službe se i druge stranke i grupe.

Glavni koprivnički tiskar Vinko Vošicki prekinuo je u tom vremenu sa svim svojim ranijim aktivnostima pa je propao i njegov plan izdavanja omanjeg humorističkog lista demokratske orijentacije. To potvrđuje njegovo pismo Franji Burianu od 28. veljače 1929. godine.⁵⁵ Tada se je naime znalo da se ne može ništa tiskati s nacionalističkim notom, ali se još nije znalo da se ne će smjeti izdavati ni šaljive priče, pa čak ni zagonetke i da će cenzura biti tako oštra da se neće moći do kraja doštampati ni fantastično-šaljive pripovijesti Mate Sudete.⁵⁶ No zlatno vrijeme Vinka Vošickog, sada već u pedesetim godinama i njegove tiskare i knjižare ionako je već prošlo. No to nije posljedica smanjene potražnje za knjigama i tiskanicama već što je Vošicki imao obiteljskih problema, a stasala je i nova generacija mladih tiskara kao braća Loborec. Vošicki ima velikih novčanih obaveza pa mora mnogo raditi a ipak se jedva održava da ne ode u stečaj. Tije-

⁵² K. ŠVARC, Sjećanje na dr. Branka Švarca, n. dj. 207-208. - Veliki kuhački turnir. Tu se reklamiraju jela i narodna muzika Koprivnice a "Kod Pere" u Varaždinskoj ulici mogle su se čuti i sevdalinke.

⁵³ Isto, 208-209. - Podravečko regetanje. Ova pjesmica vež ima erotski naboj, jer očito vrijeme krize je prošlo.

⁵⁴ Židovi u Koprivnici. Katalog izložbe Muzeja grada Koprivnice 31. III. - 30. VI. 2005., Koprivnica 2005. (ured., D. Ernečić,), 98..

⁵⁵ Prof. Franjo Burian, prevodilac sa češkog, surađivao je s Vošickijem 1926-1929., kada je Vošicki bio na vrhuncu svog izdavaštva. Pismo sam dobila od Ivana Buriana, sina Franje Buriana 23. svibnja 2001., koji živi u Velikoj Gorici, u ulici Slavka Kolara br. 1. te mu ovom prilikom najljepše zahvaljujem na pismu.

⁵⁶ Fantastično-šaljive pripovijetke Mate i Đure Sudete priređene su za tisak i ponuđene 2006. prof. Draženom Ernečiću, kao predsjedniku ogranka Matice hrvatske u Koprivnici za objavljivanje. Mate Sudeta, koprivnički učitelj bio je čak premješten izvan Koprivnice radi ovih priča, da bi onda na intervenciju dr. V. Malančeca bio vraćen u Koprivnicu jer je bio vrlo koristan kod rada s učiteljima koji su u Koprivnici i okolini bili dobro organizirani i povezani.

kom krize on znatno smanjuje cijene slikovnicama, knjigama, putopisima, seriji dječjih priča “*Tako vam je bilo nekoć*” i *Pustolovine Kurta Gafrana*. Vošicki uz pomoć Stjepana Kukeca, slikara, ilustrator i prevoditelj s njemačkog uspijeva ipak uspijevaju održati knjižaru i tiskaru ali prima na tiskanje i poslovne knjige, reklame, cjenike i tiskanice. Radi većeg prostora Vošicki preseljava tiskaru u prostorije napuštenog Jadran kina u Varaždinskoj ulici gdje je smjestiti svoje teške štamparske strojeve koji su uz zaglušujuću buku tiskali sve što je Koprivnici trebalo. Vidjela sam kraj tih strojeva uvijek gomilu otisnutog materijala koji su onda slagale žene za slabu zaradu. No vremena su bila teška i Vošicki je čak preuzeo i zastupstvo za prodaju pisacih storjeva A.E.G. Vošicki je do 1929. natiskao toliko raznih knjiga da ih je rasprodavao sve do 1943 godine.⁵⁷ Međutim list, odnosno časopis *Domaće ognjište* kojega su urednici bili Stjepan Kukec i prof. Vladimir Blašković prestao je izlaziti već u ljetu 1928., iako je u tom listu bilo mnogo zanimljivih tema.

Domaće ognjište istisnuli su listovi američkog tipa. To potvrđuje i *Ilustrovani tjednik Koprivnica - Bjelovar - Križevci* koji počinje izlaziti 29. studenog 1931. godine a koji je samo ogranak listova koji su pokrenuti u studenom 1931. s gotovo istim sadržajem u Varaždinu, Slavanskom Brodu, Karlovcu, Osijeku, Vinkovcima, Mostaru, Kikindi, Subotici, Novom Sadu, Sarajevu, Banja Luci i Splitu. Sakupljač vijesti za Koprivnicu bio je Željko Eisner, ali su te lokalne vijesti zauzimale u listu malo prostora. Uredništvo je svim ovim časopisima u Zagrebu: prvo u Frankopanskoj 9, a onda u Preradovićevoj 32. Kao vlasnik lista i izdavač se navodi Franjo Beker, a tiska se u tiskari Dragutina Bekera u Preradovićevoj ulici, a urednik je kraće vrijeme Ivan Boranić a onda Milan Ljeskovac. Sve verzije *Ilustrovanih novina*, osim zagrebačke izlaze samo do ožujka 1932. Jedino Zagrebački *Ilustrovani tjednik* izlazi do kraja 1932. godine i njegov nastavak tog futurističkog načina pisanja možemo naći u časopisu *Danica* koji je uređivao Joe Matošić od 1931. do 1937. godine.⁵⁸ U kasnijim vremenima *Ilustrovani tjednik* gubi domaće vijesti a sve popularniji postaju članci o turizmu. Reklame su pisane na način kako su to činili koprivnički Židovi. Stoga me i nije iznenadilo da nekoliko pjesama potpisuje Slavko Hiršl, odlične karikature D. Milivojević, koji je 1949. godine radio kao profesor književnosti na koprivničkoj gimnaziji, članke o ženskoj duši Mavro Špicer, a pjesmu Franje Domovića “*Jutarnja zvona zvone*” potpisuje Franjo Domović. Povezivanje mora u okolici Crikvenice s Podravinom u ovom listu uopće nije sporno. Jedino ne možemo utvrditi bez arhive liste tko je bio poveznik. Možda obitelj Rauch iz Martijanca koja je imala vilu u Crikvenici.⁵⁹

U više brojeva *Ilustrovanih novina* nalazimo pjesme i radove Slavka Hirschla. Možda se pod ovim imenom krije Ivica Hiršl. Ivica Hiršl u ovom listu svoju stalnu kolumnu, piše pjesme, stručne i političke članke a očito da je ono što je činio kao gradonačelnik Koprivnice 1939 - 1940. posljedica njegovih spoznaja do kojih je došao student⁶⁰ U svakom slučaju Hirschl se je 1929.

⁵⁷ Izdanja su navedena u Domaćem ognjištu, tjedniku za zabavu i javni život, koji je izdavao Vinko Vošicki od 1926. do 1928. (Domaće ognjište, 1928, br. 2.) U 1928. urednik je prof. Vladimir Blašković.

⁵⁸ U ovom listu mnogo surađuje Rudolf Maldini koji je svojedobno bio časnik u Bosni. U okolici Križevaca postoji selo Maldini, pa pretpostavljam da je Rudolf Maldini rodom s područja Križevačke pukovnije. Vidi se da je emocionalno vezan uz ovaj kraj.

⁵⁹ Naime Opatija i Rijeka su potpale pod Italiju, pa je Crikvenica za čiju se izgradnju zalagao baron Pavao Rauch još od kraja 19. stoljeća bilo jedino mondano sjeverno jadransko kupalište gdje se moglo doći vlakom do Plasea i onda kočijom spustiti do Crikvenice. Iz časopisa Kupališni vijesnik Crikvenice - Crikvenica 1927) vidi se da su ovdje dolazile markantne osobe privrednog života Srednje Europe. Ovdje je živjela i Jozefina Božičević prijateljica obitelji bogatog izvoznika Milana Reicha iz Koprivnice.

⁶⁰ Ivica Hiršl (Koprivnica, 1905. - 1941. negdje u okolici Koprivnice.). pred Drugi svjetski rat priklonio se HSS-ču, ali nisam sigurna da li baš njegovom lijevom krilu. Možda je sve to bili na liniji Narodnog fronta.

vratio u Jugoslaviju po završetku studija francuskog jezika i književnosti na pariškoj Sorbini no zbog marksističkog opredjeljenja ne dobiva posao se do 1935. kada kraće vrijeme predaje francuski jezik na koprivničkoj gimnaziji. Od nečeg je morao živjeti, *Ilustrovani tjednik* je imao točno sadržaj koji je odgovarao nekome tko pozna kulturu i književnost zapadne Europe a istovremeno da tekstovi budu posve nepolitizirani.⁶¹ Zanimljivo bi bilo znati i tko se krije iza fantastičnih pamfleta u kajkavskom koji se potpisuje Br. Lyanka.⁶² Možda je autor upravo dr. Branko Švarc? No mnogo toga je u vremenu velike svjetske krize neidentificirano. Mnogo su posezali za pseudonimima i pisali tako da nitko nije mogao odgonetnuti tko je pravi pisac. Dakako da to čini poteškoće u istraživanju ovog razdoblja jer mnogi javni radnici imaju dva Janusova lica. Nije se smjelo dirnuti ni narod, ni vjeru, ni običaje, pa čak su bile zabranjene i nagradne križaljke koje bi mogle asociirati na izvjesne kombinacije. Jednostavno htjelo se da ljudi ne misle.

ZDRAVSTVO

Zahvaljujući dr. Mirku Kasumoviću⁶³ koji je od 1899. radio u Koprivnici organizacija liječničke službe u Koprivnici bila je mnogo bolja nego u drugim gradovima. Gradska koprivnička bolnica radom dr. Kasumovića i Josipa Novačića koji vodi bolničku ekonomiju koja je proizvodila gotovo sve što je trebalo za prehranu bolesnika dobro je poslovala i upravo 1930. u bolnicu se uvodi centralno grijanje, a 1932. godine se nabavlja i prvi rentgen aparat.⁶⁴ Kasumović je bio svestrani liječnik koji je potpuno kontrolirao zdravstvo grada Koprivnice izuzev Školske ambulante koja se pod dr. Vladimirom Halavanjom razvija kao posebna ustanova,⁶⁵ a decentralizacija je izražena i kroz rad željezničke ambulante i onih liječnika koji su radili kao uzadruženi liječnici u okolici.

ZAKLJUČAK

Grad Koprivnica u vremenu velike svjetske krize je miran i uredan gradić na granici s Mađarskom u kojem uravnoteženo djeluje sve službe: uprava, sudstvo, žanbdarmerija, privrednici i prosvjeta. Građani vole svoje grad, njeguju ga i čuvaju te razvijaju prema mogućnostima.

Grad Koprivnica je bio slabije zahvaćen velikom gospodarskom krizom nego druga mjesta. Bio je to rezultat njegove strukture koja je bila takova da su trgovinu i industriju držali Židovi ali

(Židovi u Koprivnici, Katalog izložbe 31. III - 30. VI 2005., ured. D. Ernečić, Koprivnica 2005., 40.)

⁶¹ Novela "Matija 'Rakijaš' u br. 16, 23. IV" "Ženidba" u br. 22, 4. VI 1932.. str. 13, pjesma "Mojem tati", 18, 7. V 1932, str.8; U Mostarskom objavljuje "Noćka na Savi" (9, 5. III 1932., str. 5,- U koprivničkom izdanju objavljeno je pjesma "Nad selom prihaja mrak..." (Ilustrovani tjednik Koprivnica - Bjelovar - Križevci, 4, 20. XII. 1931., str. 17.)

⁶² U svakom broju 1932. objavljena je kratka pjesma na kajkavskom posvećene trenutačnom momentu. Isti je autor napisao i članak "Naši slavni internacionalci. Kako žive i čime se dana bave nekadašnji naši sportski prvaci" u više nastavaka. IZ njegovog pera izlazi i "Put malog Zvonka po svetu" u kajkavskim stihovima u pet nastavaka. No tu imamo i više napisa Ivana Zatluka, nekadanjeg pravaškog političara i R. F. Magjera

⁶³ Mirko Kasumović (Slunj, 1872. - Zagreb, 1948.). Studirao u Beču medicinu a poslije stažiranja u Javnoj bolnici Milosrdne braće u Zagrebu, i rada kao općinski liječnik u Brdovcu došao je 1. IV. 1899. u Koprivnicu i obilježio njezino zdravstvo. Povijest medicinske službe u Koprivnici istražio je dr. Krešimir Švarc.

⁶⁴ Krešimir ŠVARC, Štikleci iz stare Koprivnice, Koprivnica, 1996., str. 47.

⁶⁵ M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Razmišljanje o vezama Hrvatskog primorja s koprivničkim krajem do 1941. godine ili nezaboravljeni krajiški putevi, Podravski zbornik,32, 2006., str.189-192.

su obrtnici i radnici bili ljudi dvostrukog zanimanja, pa su kombinirali rad u vinogradima i seoskim imanjima sa svojim primarnim zaposlenjem. Rijetko koji građanin nije imao vinograd ili nešto zemlje. Podravsko selo nije također zahvatila takova strašna kriza kao druge krajeve zbog orijentacije na svinjogojstvo i stočarstvo te peradarstvo i jajarstvo koje je i tijekom krize nalazilo prođu na svjetskom tržištu jer ljudi su ipak morali nešto jesti u velikim gradovima. Radnici koji su živjeli isključivo od svojih ruku ako su ostali bez posla vraćali su se u rodna sela u okolici i tamo su se prikrili dok kriza nije završila. Dakako dio njih destabilizira preko logora u Janka Puzti politiku scenu.

Srednji slojevi upravljaju gradom. Zahvaljujući dr. Vladi Malančecu i dr. Branku Švarcu koji upravljaju gradom mudro i staloženo, nisu izražene tijekom velike gospodarske krize ni vjerske ni nacionalne ali ni klasne netrpeljivosti. Dakako da je to zahvijevalo dosta požrtvornosti i diplomatskog ponašanja jer je trebalo zadovoljiti i srpske radikale koji žele vlast isključivo za sebe. Iako su zbog takvog stanja oba gradonačelnika navukli na sebe nezadovoljstvo naroda koji je priželjkivao čistu seljačku politiku lišenu diplomatske lukavosti, oni su izdržali u svojem ponašanju i tako spasili Koprivnici određenu samoupravu koliko je to bilo moguće u vremenu diktature kada su sve naredbe dolazile odozgo i kada je opet za sve trebalo i tražiti odobrenje od viših vlasti. Mislim da je Koprivnica tijekom velike svjetske gospodarske krize više primila nego što je dala državi i ovu osebnost treba zapaziti i ne treba kritizirati što je tako lijepo primila i kralja Aleksandra Karađorđevića i bana i ministre. Bilo je to za dobro grada Koprivnice a naše je da to shvatimo i da odamo priznanje vrsnim domaćim intelektualcima kakvi su bili dr. Vladim Malančec i dr. Branko Švarc koje možemo nazvati dobrim duhovima grada Koprivnice u vremenu velike svjetske gospodarske krize.

SUMMARY

During the Great Depression, Koprivnica was a town without conflicts. It was led by Mayor Dr. Vladimir Malancec and Deputy Mayor Dr. Branko Svarc, who managed the town's affairs, communal policies and had control over social life. Both were local sons, dr. Malancec, as a lawyer in a family that sympathized with Croat-Serbian coalition; the other one a Jew; they both steered the town and managed its affairs toward the capital Belgrade, so the town was receiving more than giving back; some local folks believed it was treachery and betrayal of Croatian interests, a compromise with Serbian nationalists. Yet, it was salvation for Koprivnica. For years, it was an outsider, either as border town in some administrative region (county or region). For the first time now within borders of Savska banovina province, Koprivnica was an important town on the Hungarian border; it only needed to modernize, be enabled for civic functions, stop the negative tendencies and provide a peaceful life. By the help of Koprivnica's citizens, and through allowing some activities of the political opposition, i.e. members of Croatian party and Party of rights, - it eventually came through. Quality approach to politics and good diplomacy skills of the town administration, Koprivnica saved itself and remained its own.